

HERINNERINGEN AAN DE TOEKOMST

IVAR SCHEERS

Herinneringen aan de Toekomst

Verhalen uit Praag

Brave New Books, Amsterdam, 2019

Voor Hugo en Veronika

Zonder jullie zou het niet hetzelfde zijn geweest

Copyright © Ivar Scheers

Omslag: Peter Čech Photography (www.petercech.com)

Brave New Books

ISBN: 9789402186840

www.bravenewbooks.nl

*'Het wonder van mijn leven is om elke morgen in de 21e eeuw wakker
te worden — in Praag.'*

Alan Levy

INHOUD

<i>Inleiding</i>	9
<i>Proloog</i>	13
In de schaduw van het kasteel.....	17
Osmichki	75
Petra	161
Dalibors viool	225
Alvaro.....	285
<i>Epiloog</i>	357
<i>Bronvermeldingen</i>	363

Inleiding

Bladerend door dit boek vraag ik me af wat het uiteindelijk is geworden.

Is het een geschiedenisboek? Nee, dat is het niet, al vormt de rijke geschiedenis van Praag de ware kern van dit werk.

Is het dan een reisgids? Ook dat is het niet, al worden er veel wetenswaardigheden over Praag vermeld die interessant kunnen zijn voor reizigers die de Gouden Stad als hun bestemming hebben gekozen.

Is het dan een autobiografie? Nee, het is ook geen autobiografie, maar het bevat zeker enige autobiografische elementen.

Ik zou het tevens geen non-fictie kunnen noemen, omdat de betoverende en mysterieuze aard van Praag maar al te vaak het onderscheid tussen realiteit en fictie vertroebelt, en om precies diezelfde reden is dit boek ook geen fictie.

Is het een liefdesroman? Ook dat etiket zou dit boek geen recht doen, want al is het krachtige verlangen naar deze stad — een gevoel dat immer aanwezig is in haar afwezigheid — te vergelijken met het

hartstochtelijk missen van een geliefde, men dient zich te realiseren dat Praag als een meedogenloze en gevaarlijke maîtresse is, die met haar talrijke duistere karaktertrekken weet te voorkomen dat enkel en alleen een sterk gevoel van genegenheid wordt opgewekt.

‘Praag laat je niet los, dit moedertje heeft klauwen’, schreef Franz Kafka ooit aan zijn vriend Oskar Pollak. Dit kunnen wel eens de meest ware woorden ooit geschreven zijn, want eenieder die zich in de Boheemse stad heeft gevestigd was óf niet in staat haar te verlaten, óf veroordeeld tot een leven vol van nostalgisch wederkeren, altijd gedwongen om wederom de Vltava en het majestueuze en ondoordringbare kasteel, dat over de stad waakt vanaf de heuvels van Hradčany, achter zich te laten.

Praag bedeeft aan hen die in haar onophoudelijke greep gevangen zijn eeuwig een toevlucht, maar spreekt over hen ook een vloek van oneindige nostalgische verblinding uit; een diep verlangen om, eens te meer, terug te keren en wederom verenigd te worden met de stad van Smetana, Mácha, Kafka en Masaryk.

Wat is dit boek dan wel?

Welnu, wellicht is het een mengsel van genres: fictie en realiteit, herinnering en inbeelding, liefde en tragedie, geschiedenis en legendes. Een amalgaam waarin de geschiedenis, cultuur en esoterie

van het hart van Bohemen, een stad gevormd door tegenstellingen, een rode draad vormt.

Het is een bundeling van gedachten van een man die ooit door het lot werd verbonden met Praag, waarvan de grandeur een onvergankelijke indruk achterliet.

Het is een rusteloze herinnering die tracht dat wat maar al te vaak ver weg is dichterbij te brengen, als een paar open armen die zich uitstrekken om de sirenenzang van een mysterieuze entiteit.

Het is een verklaring van liefde aan een verre stad; een blik op de historie die haar vormde - en al wat daar tussenin zit.

Het is een eclectische reis door een stad waar verleden, heden en toekomst altijd hecht met elkaar zijn verweven.

En u, de lezer, zou ik graag meenemen op die reis door de straten van Praag, om diezelfde grandeur en duisterheid met u te delen.

En dat, in de woorden van de grote Jaroslav Hašek, moet genoeg zijn.

Proloog

Ik kwam aan in Praag op een koude decemberdag, met twee koffers en een afgeragde sporttas waar mijn leven in zat. De stad was bedekt met een dunne laag sneeuw, de lucht was grijs en met het aanbreken van de namiddag wierp een donkere deken zich langzaam over de gebouwen en straten. Ik zie mijzelf nog voor de eerste keer de heuvel van Italská bestijgen, op weg naar het appartement van mijn aanstaande huisgenoten. Ik wist toen niet, zoals ik nu weet, dat deze stad de loop van mijn leven voorgoed zou veranderen.

Zonder Praag was ik immers nimmer in de wondere wereld van de internationale diplomatie terechtgekomen en zonder Praag zou ik nooit in staat zijn geweest om Valeriya, Tizardini, Petra, Alvaro en Ivan te scheppen. Te scheppen? Nu ja, uit het niets geschapen zijn ze natuurlijk niet.

Valeriya, de pientere Russische studente uit Rostov aan de Don met haar voorliefde voor Slavische mythologie; Tizardini, de energieke Italiaanse historicus met een diepe liefde voor de Tsjechische hoofdstad; Petra, de knappe en vrijgevochten vrouw wier

appartement in de grijze buitenwijken van Praag gevuld was met de verhalen en legendes die het kloppend hart van Tsjechië vormen; Alvaro, de schrijver die zich had verloren in de Praagse diepten, rusteloos op zoek naar de juiste verbale alchemie om zijn verhalen te scheppen, en Ivan, de voetbalgekke Servische diplomaat van Joodse komaf die elke centimeter van de Joodse wijk op zijn duimpje kende.

Zij waren allen wel degelijk daar in Praag, in verschillende vormen en verschijningen, en zij hebben een eeuwige herinnering gesmeed die is vastgeklonken aan de straten van het Boheemse hart waar ik met de jaren eindeloos doorheen struinde.

Dat Praag, met haar met kasseien belegde straten en haar gouden daken, is waarlijk de grand dame van de Europese steden. Waar contrast niet slechts een kwestie van observatie is, maar een gemoedsgesteldheid die de ware geest van de stad vormt.

Hier speelt het Tsjechisch Filharmonisch Orkest het beste van Dvorák, Smetana en Janáček, op slechts een steenworp afstand van de verleidelijke, donkere en eindeloze geluiden van het Praagse nachtleven.

Hier staat het kasteel van koningen en imperia hoog boven Malá Strana en de Vltava, als de meest prominente trekpleister van de republiek die haar thuis is.

Hier wordt het aanschouwen van dronken zwervers in een straat gecontrasteerd met de aristocratische schoonheid en vrouwelijkheid van passerende vrouwen.

Hier zijn de middeleeuwse straatjes van de Oude Stad overspoeld met toeristenwinkels en vormen de communistische appartementenflats langs de gele metrolijn het thuis van een nieuwe generatie van vrije Tsjechen.

Hier leeft het verleden in elke hoek en is de toekomst present in de neonlichten en billboards.

Hier komen al die tegenstellingen, geboren uit de schoot van een oude stad, samen in vredige harmonie.

Deze proloog is niet de plek om conclusies te trekken, de reis door Praag waar ik u beloofd heb op mee te nemen moet per slot van rekening nog beginnen. Toch ontkom ik er niet helemaal aan. Ik zou het wellicht ook een observatie kunnen noemen, maar ik wil u niet op het verkeerde been zetten met semantische trucjes.

Die conclusie luidt dat een permanente en onvermurwbare tegenstelling de belichaming is van de ziel van Praag. Het is een conclusie die slechts met de tijd getrokken kan worden, aangezien het ervaren van de ware essentie van haar betekenis een voorwaarde is om tot dat punt te komen.

Hoe ik die conclusie dan bereikt heb?

Welnu, daarvoor moet ik u eerst mee terug nemen naar het begin.

1

In de schaduw van het kasteel

Ik kwam voor het eerst in mijn leven in Praag in de winter van 1993. Ik was toen zeven jaar oud en mijn vader en moeder hadden besloten om met mijn jongere broer en mij een week vakantie te vieren in de Tsjechische hoofdstad.

Het IJzeren Gordijn was slechts vier jaar eerder gevallen en twee maanden voor onze reis, op nieuwjaarsdag 1993, had Tsjechoslowakije zichzelf in tweeën gesplitst. Het was een snelle en stille scheiding, als ware het de laatste adem van een huwelijk van twee op elkaar uitgekeken partners, die vrede vonden in het idee om hun eigen lot na te streven in een snel veranderende wereld.

Het was een koude winter en de weg naar Praag, in mijn vaders Volvo, was een lange. Hopen modderige sneeuw waren naar de zijkant gedrukt van de ijzige wegen waarop auto's, langzaam maar volhardend, door de vers gevallen en knisperende sneeuw voortploegden — de achterruiten bevuild als de veiligheidsbrillen van mijnwerkers. De viriele sparren op de heuveltoppen voor ons bogen jammerlijk onder het ongenadige gewicht van de witte wereld die,

zoals elke winter, de Centraal-Europese landen binnen was gemarcheerd. Voorbij de heuvels doemde een met sneeuw bedekte muur van bergen op, die zich van links naar rechts strekte zover het oog reikte, slechts een paar donkere stukken gesteente onthullend waar Koning Winter zijn vorstige tentakels nog niet had uitgespreid.

We hadden het Ertsgebergte bereikt, de bergen die de natuurlijke grens tussen Saksen in het oosten van Duitsland en Bohemen in het noordwesten van Tsjechië vormen. Gekarakteriseerd door onmiskenbaar strenge winters, met een rijke overlevering aan verhalen over in de stallen doodgevroren vee en ook het niet ongewone fenomeen van zware sneeuwval in de lente, wist het gebied zichzelf de naam Saksisch Siberië toe te eigenen.

Meer dan viereenhalfduizend jaar heeft het Ertsgebergte een mijnwerkerstraditie gekend. Tin, zilver en erts werden hier uit de gangenstelsels van de mijnen gehakt, wat Saksen en Bohemen niet alleen een grote rijkdom verschafte, maar wat ook een voortdurende aantrekkingskracht had op avonturiers die maar al te vaak zo hun weg naar Praag wisten te vinden.

Van de talloze gehuchtjes in deze regio springt het kleine dorpje Jáchymov eruit. Tot 1945 was het bekend onder een Duitse naam, Sankt Joachimsthal, en de zilveren Joachimsthaler munten die sinds de zestiende eeuw in dit dorpje werden geslagen, verkregen tot in de wijde omtrek monetaire faam met hun naam 'thaler', waar uiteindelijk zelfs het woord 'dollar' vanaf werd geleid.

We staken de Duits-Tsjechische grens over nabij Oberwiesenthal, een afgelegen stadje met een skiresort op de westflank van het Ertzgebergte, waar we na een optelsom van verkeerde afslagen, onnauwkeurig kaartlezen en met sneeuw bedekte richtingaanwijzers terecht waren gekomen. Minder dan zestig jaar daarvoor was dat dorpje het nachtelijke toneel geweest van een heftig luchtgevecht tussen Amerikaanse gevechtsvliegtuigen en de Duitse Luftwaffe, waarbij tientallen vliegtuigen in de bergen neerstortten en hun piloten gruwelijk aan hun einde waren gekomen in het donkerste van de nacht.

Die dag was de enige duisternis de met wolken gevulde hemel boven ons, die een ongenadige storm losliet op de wereld daaronder. De Tsjechische Republiek binnengaan deed destijds nog denken aan hoe het tijdens de Koude Oorlog moest zijn geweest.

Een lange rij auto's stond stil voor de grenscontrole, met ronkende motoren en uitlaatpijpen die witte rook in de grauwe en mistroostige lucht bliezen. Twee grenswachten met een bars gezicht en een lange, donkerbruine regenjas aan riepen de herinnering op aan de Oost-Duitse en Russische soldaten uit Bondfilms. Enigszins verveeld slenterden ze langs de rijen auto's, waarbij een van de twee een afgerichte Duitse herder aan een lijn hield die, ongehinderd door de kou en de wind, tussen de wielen en de carrosserie van de auto's snuffelde, op zoek naar drugs.

De douanebeambte, een chagrijnige en botte man van midden vijftig, wiens humeur zich had geschikt naar dat van de twee grenswachten, begon onze paspoorten te bestuderen, toen we na lang wachten eindelijk vooraan in de rij stonden. Na een paar fronsende blikken stempelde hij, net zo luidruchtig als daadkrachtig, het toegangsbewijs tot Tsjechië in onze paspoorten, waarna onze reis naar Praag kon worden voortgezet.

De eerste paar honderd meter na de grenscontrole waren levendig. Trucks stonden langs beide kanten van de weg geparkeerd en hun chauffeurs — Duitsers, Tsjechen, Polen, Slowaken, Russen en Oekraïners — rookten sigaretten en stonden in kleine groepjes te praten, ogenschijnlijk zonder ook maar enige last te hebben van de vrieskou.

Prostituees langs de weg, met winterjassen aan, poogden zoveel mogelijk van hun voluptueuze contouren te laten zien en maakten, afwisselend, flirtende kusgebaren en meer obscene variaties daarvan in de richting van de vrachtwagenchauffeurs en de passerende auto's.

Schimmige en obscure stripclubs en bars trachtten de eenzaamheid bij voorbijgangers te raken en hen naar binnen te lokken met hun flitsende neonlichten en bandeloosheid belovende billboards.

De gebouwen waarin die bars huisden oogden met hun grauwe buitenzijdes bijzonder vervallen en je vroeg je af hoe ze überhaupt klanten konden aantrekken.

Pajzly is de naam die de Tsjechen hebben gegeven aan dit soort sfeerloze, rokerige drankgelagen — hun morsige aangezicht was maar al te vaak een voorbode van wat men binnen aantrof.

De weg voor ons leidde direct naar de hogere delen van het Ertzgebirgste, waarachter het Boheemse binnenland wachtte. De Volvo sputterde in de versnelling op de weg naar boven, alsof hij vreesde net zoals de Amerikaanse en Duitse vliegtuigen zestig jaar eerder aan zijn einde te komen tijdens een noodlottige reis door de verraderlijke bergen. Die zielsangst bleek onnodig, want we bereikten Praag nog diezelfde dag, al gaven de dikke, zwarte rookwolken die uit de uitlaatpijp geblazen werden aan dat er wel degelijk een prijs voor was betaald.

Het Praag van die dagen was anders dan het Praag waar ik uiteindelijk, meer dan anderhalf decennium later, zou komen te wonen.

Drieënhalf jaar eerder had het Tsjechische volk zichzelf bevrijd van het dictatoriale juk van eenenveertig en een half jaar socialisme, met wat bekend werd als de *Sametová revoluce*, oftewel de Fluwelen Revolutie. Praag was in het begin van de jaren negentig een plek van *everything goes and anything goes*, zoals treffend gesteld door Alan Levy, maar meer nog dan dat er een cultuur van *laisser-faire* heerste was het een stad die zichzelf aan het hervinden was en vrolijk, maar ietwat ongemakkelijk, leerde omgaan met haar herkregeen vrijheid, als

ware zij een onschuldig veroordeelde gevangene die de gevangenispoort uitloopt na een opsluiting van meer dan vier decennia, de gelukzalige verwarring voelend van wat de vrijheid zou brengen, terwijl de littekens van het verleden nog geheeld moesten worden.

We verbleven in Hotel Evropa, een art-nouveauiuweel in het hart van de stad. Het hotel, zeker de moeite waard om te bekijken tijdens een bezoek aan Praag vanwege haar imponerende façade, was iets meer dan een eeuw daarvoor, in 1889, gebouwd door de Tsjechische architect Quido Bělský.

‘Aartshertog Stephan’ heette het hotel toen, vernoemd naar de Paladijn van Hongarije binnen het Oostenrijks-Hongaarse Rijk. Vroeg in de twintigste eeuw werd het hotel omgebouwd in de art-nouveaustijl die het vandaag de dag nog immer kenmerkt en het tot een van de opvallendste bouwkundige werken van het Wenceslausplein maakt.

Het is niet alleen de in het oog springende façade van Hotel Evropa die het voorstellingsvermogen van de toeschouwer op overtuigende wijze uitdaagt om in gedachten de grandeur van het fin de siècle op te roepen. Bij het aanschouwen van het interieur van het hotel zag men hetzelfde als in de hoogtijdagen van deze plek: pracht en praal. Om dan van de witmarmeren trap af te lopen en in het café of de lobby koffie te drinken. Om daar te zitten in de handgemaakte houten stoelen en te kijken naar de glinsterende kristallen

kroonluchters aan het plafond en de piccolo in zijn bordeauxrode uniform met koperen knopen, die de zojuist gearriveerde gasten assisteert door het dragen van hun bagage, om ze vervolgens naar hun verdieping te brengen.

Natuurlijk vond dat alles plaats in de laatste jaren van de Donaumonarchie, waar de Tsjechoslowaakse nationalisten langzaam maar zeker terrein hadden veroverd in het publieke debat en waar de Tsjechische en Slowaakse delen van het Rijk nog maar enkele jaren en een Grote Oorlog van onafhankelijkheid verwijderd waren. Franz Kafka, Karel Čapek, Leoš Janáček, wellicht zelfs Antonín Leopold Dvořák in zijn laatste jaren; het kost niet veel moeite om, wanneer je de ogen sluit en in gedachten meer dan een eeuw terugreist, hen daar te zien zitten in de lounge.

Terugreizen in de tijd is in Praag geen privilege, het is een voorwaarde om de stad en wat zij vandaag de dag is te begrijpen. De film *The Grand Budapest Hotel* uit 2014 met Ralph Fiennes in de hoofdrol biedt een treffende weergave van de grandioze pracht en praal van een hotel als Evropa uit die reeds lang vervlogen tijd. De filmklassieker *Titanic* is daar ook in geslaagd en wel om een specifieke reden: het restaurant van Hotel Evropa zag er exact hetzelfde uit als dat van het door rampspoed vergane schip.

We zouden daar met zijn vieren dineren die week en voor mijn broer en mij moet het saai zijn geweest; twee uur lang stilzitten in de

even authentieke als formele omgeving van mahoniehouten tafels en lambrisering, het panoramisch glas-in-loodkunstwerk van Hradčany en het glazen plafond. *Titanic* was nog niet gemaakt, *The Grand Budapest Hotel* ook niet en van Kafka, Čapek, Janáček en Dvořák had ik nog nooit gehoord. Die voorstelling van lang vervlogen tijden kwam pas later, maar ik kan het beeld van ons vieren, een familie die voor de eerste keer in Praag was, even helder voor de geest halen als ik in mijn fantasie de grootste artiesten en kunstenaars die Bohemen heeft voortgebracht hun in tijd Evropa zie doorbrengen. Op deze plek stond de tijd stil of kon zij worden teruggedraaid. Althans, zo leek het...

Die laatste gedachte was, uiteraard, een illusie, want zelfs Hotel Evropa bleek niet in staat om aan de wijzers van de klok, die de tijd slechts in een richting voortbewegen, te ontsnappen. Tot mijn ontzetting bleek dat tijdens een recent bezoek aan Praag het hotel gesloten was, vanwege een grootse renovatie. De ramen en de hoofdingang waren afgeschermd met dikke stalen platen, die moesten voorkomen dat passanten een blik naar binnen konden werpen.

Mijn broer en ik deelden in 1993 in Hotel Evropa een kamer naast die van mijn ouders; het was de eerste keer dat ze ons toestonden in een hotelkamer voor onszelf te verblijven. Dit was de plek waar de inherente tegenstellingen van Praag zich voor het eerst aan mij openbaarden — al werd de betekenis daarvan mij ook pas jaren later duidelijk. Op het nachtkastje naast ons bed lag een kleine bijbel met een zwartleren omslag met daarop een zilveren kruisje. In de lade van

datzelfde nachtkastje lagen een paar toeristenflyers van een vorige gast, die het kamermeisje onaangetast moet hebben laten liggen. Een paar van die folders waren van stripclubs en bordelen in het centrum van Praag, iets wat ik mij levendig kan herinneren want op de leeftijd van zeven was het de eerste keer dat ik zulke zeer onthullende foto's van het andere geslacht zag.

Het heilige en het profane, zo dicht bij elkaar, zo onverenigbaar maar toch ook zo verenigbaar op hetzelfde moment. Dit detail, daar in die hotelkamer aan het Wenceslausplein, representeert de uitersten van Praag — en vele zullen nog ter sprake komen.

Dat Wenceslausplein — de Tsjechen noemen het *Václavské náměstí* — is een lang rechthoekig plein dat de Oude Stad (*Staré Město*) en de Nieuwe Stad (*Nové Město*) met elkaar verbindt. Aan de korte zijde van het plein schittert het majestueuze neoclassicistische Nationale Museum, met ervoor het standbeeld van Sint-Wenceslaus op een galopperend paard als een trotse koning die over zijn hoofdstad uitkijkt.

Václavák, zo noemen de inwoners van Praag liefkozend het plein, dat de bekendste ontmoetingsplek van de stad is. *Koňský trh* is een andere veelgebruikte naam; 'de Paardenmarkt', wat een verwijzing is naar de oorspronkelijke naam die aan het plein was gegeven nadat de heilige Roomse keizer Karel IV in 1348 had bevolen het plein aan te leggen om de stad een moderne plek te geven waar paarden, agrarische werktuigen en voedsel verhandeld konden worden.

Tijdens de Tsjechische Nationale Wedergeboorte, de herleving van het Tsjechische patriottisme in de negentiende eeuw, beargumenteerden de aanjagers van deze beweging dat een meer geschikte naam voor het plein gevonden moest worden. Moest een zichzelf respecterend en zelfbewust volk opgescheept zitten met een paardenmarkt in plaats van een deftig plein zoals alle belangrijke steden in Europa hadden? Nee, dat was ondenkbaar!

En zo was de naam 'Paardenmarkt' dus een doorn in het oog van de Praagse bourgeoisie en werd het plein in 1848 dan eindelijk hernoemd naar de beschermheilige van Bohemen. Het Wenceslausplein zou in de anderhalve eeuw die daarop volgde een iconische plek voor de Tsjechen worden — een plaats van memorabele vreugde en diepe tragedie, van verleden en toekomst en van overwinningen en nederlagen.

Het was in 1914, op dat plein, dat Tsjechische soldaten in de richting van de oorlog marcheerden voor het gedoemde Oostenrijk-Hongarije, het Rijk dat zijn glorie tijd reeds lang achter zich had liggen en zich oud, vermoeid en hopeloos decadent in een oorlog had gestort waarna het spoedig slechts nog een overblijfsel uit het verleden was.

Op 28 oktober 1918 was het de gedistingeerde Tsjechische schrijver Alois Jirásek — viermaal genomineerd voor de Nobelprijs voor de Literatuur en een enthousiast pleitbezorger van een onafhankelijke Tsjecho-Slowaakse staat — die daar voor Myslbeks standbeeld van Sint-Wenceslaus om exact elf uur in de morgen de verklaring van de

provisionele regering voorlas die de Tsjechoslowaakse onafhankelijkheid aankondigde. De verklaring bevatte een ode aan de Amerikaanse inzet voor het zelfbeschikkingsrecht van de landen die onder de keizerlijke aegis van Oostenrijk-Hongarije hadden gestaan, iets waar Masaryk en Beneš, de twee meest vooraanstaande Tsjechoslowaakse politici van die tijd, lang voor hadden gelobbyd bij westerse mogendheden, inclusief de regering van Woodrow Wilson:

Wij accepteren en zullen ons houden aan de idealen van moderne democratie, zoals deze voor eeuwen de idealen van ons land zijn geweest. Wij accepteren de Amerikaanse beginselen zoals vastgelegd door president Woodrow Wilson: de beginselen van een bevrijde mensheid, van daadwerkelijke gelijkheid der naties, en van regeringen die al hun rechtvaardige macht afleiden van de toestemming van hun onderdanen. Wij, de natie van Comenius, kunnen niets anders dan deze beginselen zoals weergegeven in de Amerikaanse Onafhankelijkheidsverklaring, de beginselen van Lincoln en de Verklaring van de Rechten van de Mens en de burger accepteren. Voor de beginselen heeft onze natie haar bloed vergoten in de gedenkenswaardige Hussistische oorlogen vijfhonderd jaar geleden, en voor diezelfde beginselen vergiet ons land vandaag de dag haar bloed, zij aan zij met haar bondgenoten Rusland, Italië en Frankrijk.

Niet alleen schaarden zij die voor de Tsjechoslowaakse onafhankelijkheid hadden gestreden zich achter Amerikaanse

democratische idealen, het nieuwe Tsjechoslowakije trachtte — in ieder geval op papier — een weg in te slaan die ongeëvenaard democratisch was voor die dagen, zoals het volgende deel van de onafhankelijkheidsverklaring, destijds voorgelezen door Jirásek, ook toont:

De Tsjechoslowaakse staat zal een republiek zijn. In een constant streven naar vooruitgang zal zij volledige vrijheid van geweten, religie en wetenschap, literatuur en kunst, meningsuiting, pers en het recht van vergadering en petitierecht garanderen. De kerk zal gescheiden zijn van de staat. Onze democratie zal gebaseerd zijn op algemeen kiesrecht. Vrouwen zullen gelijk zijn aan mannen, politiek, sociaal en cultureel. De rechten van minderheden zullen beschermd worden door proportionele vertegenwoordiging; nationale minderheden zullen gelijke rechten genieten.

De realiteit bleek weerbarstiger te zijn dan gehoopt, níet alleen vanwege het onvoorstelbaar grote leed dat het Tsjechische land zou treffen, maar ook vanwege het vurige nationalisme, dat, zoals Mary Heimann beschrijft in haar boek *Czechoslovakia: The State That Failed*, de democratische intenties zoals verwoord in de onafhankelijkheidsverklaring in de kiem smoorde.

Desalniettemin, op 28 oktober 1918 stond Jirásek voor een extatische en jubelende menigte, die zich voor het eerst sinds de nederlaag van 1620 — tijdens de strijd tegen de uitheemse katholieke

legers bij de Witte Berg, een strijd die de Tsjechen herinneren als de *finis Bohemiae* — waarlijk ontduisterd voelde van de ketens van buitenlandse heersers.

De geest van Sint-Wenceslaus, zonder twijfel aanwezig in Myslbeks met zorg uit brons gevormde standbeeld, moet die dag trots over het plein dat zijn naam droeg hebben gestaan. Zijn land was eindelijk weer onafhankelijk en vrij, bijna duizend jaar nadat hij zelf was omgebracht door zijn broer Boleslav; een Bijbels verraad dat aan Kaïn en Abel doet denken.

Echter, die herkegen onafhankelijkheid en vrijheid zouden van korte duur zijn. Nieuw verraad lag op de loer

Verraad. Wel ja, het verraad van München, de *Mnichovská zrada* in 1938, waarbij het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk Tsjechoslowakije opofferden aan de nazi's tijdens de conferentie van München, in de naïeve veronderstelling dat oorlog kon worden voorkomen door Hitler te geven wat hij ten oosten van Duitsland wilde hebben en ondanks een wederzijds verdrag tussen Tsjechoslowakije en Frankrijk, en indirect het Verenigd Koninkrijk, om elkaar bij een aanval van een derde land militair te hulp te schieten.

Die hulp zou nooit meer komen en zo konden de nazi's na de conferentie van München ongestraft Sudetenland binnenvallen en annexeren. Dit stuk land in het noordwesten van Tsjechoslowakije huisvestte een grote Duitse minderheid, die Hitler in zijn

irredentistische retoriek aanhaalde als voorbeeld van het grote onrecht dat Duitsers buiten de eigen grenzen werd aangedaan.

De Duitse invasie nam de Tsjechoslowaakse verdedigingswerken in de bergen over, wat het land in feite weerloos maakte tegen verdere vijandige troepenbewegingen. En inderdaad, een jaar nadat Sudetenland in de handen van de nazi's was gevallen zou de Wehrmacht ook het overgebleven deel van Tsjechoslowakije bezetten.

Duitse *Panzers* rolden over het Wenceslausplein en SS-troepen marcheerden door de straten in hun satanische zwarte uniformen, hun geweren dicht tegen hun borst gedrukt en een onverbiddelijke blik op hun gezichten. Maar dat alles was nog niets vergeleken met het schrikbewind dat Praag en de rest van Tsjechoslowakije in de zes jaren daarop zouden moeten ondergaan, toen de swastika hoog boven de Praagse burcht wapperde; een onuitsprekelijke schande en vernedering van de trotse historie van het land.

Dat verraad van München heeft diepe sporen nagelaten, wat wordt bevestigd door het historische discours dat rept over een voortdurend, tragisch Tsjechisch slachtofferschap door de eeuwen heen — een discours dat zichzelf diezelfde eeuw nog tweemaal op de voorgrond zou weten te plaatsen. Vandaag de dag, in het welvarende en Europees-gezinde Tsjechië, is dat verraad wellicht vergeven — maar zeer zeker niet vergeten.

Zoals in elke grote stad zijn taxichauffeurs een uitstekende graadmeter voor de lokale publieke opinie en Praag is geen

uitzondering op die regel. ‘München’ was een onderwerp dat tijdens taxiritten in de stad meer dan eens aan de orde kwam toen ik als begin twintiger in Praag woonde. De tragische herinnering aan de onfortuinlijke gebeurtenissen die op München volgden konden rekenen op een berustende en rationele verontwaardiging van elke taxichauffeur. Dit in tegenstelling tot de diepgaande morele verontwaardiging die ik in Belgrado zou meemaken, waar ik als eind twintiger als diplomaat op de Nederlandse ambassade gestationeerd was en waar taxichauffeurs het stoom nog steeds uit de oren kwam wanneer de NAVO-bombardementen op het toenmalige Joegoslavië aan de orde kwamen — een gebeurtenis die veel recenter in de geschiedenis lag en die door de mannen achter het stuur als niets anders dan een historisch verraad van het Servische volk werd gezien.

František Halas, een van de opmerkelijkste Tsjechische dichters van de twintigste eeuw, wijdde zelfs een van zijn gedichten aan het verraad van München in een dichtwerk dat hij publiceerde onder de naam *Torzo naděje* (*Fragment van hoop*), dat onder meer de volgende, bekende zinnen bevat:

De luiklok van verraad, de luiklok van verraad klinkt, klinkt
Wiens handen lieten hem slaan
Dierbaar Frankrijk en trots Albion
En we hielden zo van ze

‘Groot-Brittannië en Frankrijk moesten kiezen tussen oorlog en schande. Ze kozen schande. En ze zullen oorlog krijgen,’ aldus Winston Churchill na München, groeiend in zijn rol als gezicht van de oppositie tegen de zwakke Chamberlain. Hij zou gelijk krijgen.

Die zes lange jaren dat het Wenceslausplein, Praag en het Tsjechische land vernederd werden door de dominante aanwezigheid van de nazi’s met hun neerbuigende, vijandige en genadeloze houding jegens de Tsjechen, die ze zoals alle Slavische volkeren als *Untermenschen* beschouwden, mochten dan wrede terreur met zich meebrengen, de nazi’s lieten bijna de gehele cultureelhistorische bouwkundige nalatenschap van de Tsjechische geschiedenis intact, in tegenstelling tot die van sommige andere steden in het oosten van Europa, die onvervangbare verliezen van cultureel erfgoed leden.

In de vroege dagen van mei 1945 arriveerden de Sovjets met tanks en soldaten op het Wenceslausplein voor de voltooiing van de bevrijding van Praag die voorafgegaan werd door een kleine opstand tegen de Duitsers waarin bijna drieduizend Tsjechoslowaken het leven lieten, slechts enkele dagen voor hun land werd bevrijd. Jaroslav Seifert schreef in 1945 over de tragedie van die nazi-overheersing die Praag in zijn greep hield in zijn gedicht ‘Aan Praag’:

*So much I loved you, though with words alone,
my fairest city, when your cloak was thrown
wide open to reveal your lilac charms;*

much more was said by those who carried arms.

*Yes, they were plentiful, our daily tears
and, streaming down, they salted our bread.
The voices of our dead rang in our ears,
the just, reproachful voices of our dead.*

*Upon the pavement of our streets they lay,
and I shall always, even unto my grave,
feel shame I was not with them on that day.
You gallant city, bravest of the brave,
eternally enshrined in mankind's story:*

That day enhanced your beauty and your glory.

Praag zou ook deze keer niet lang van haar hervonden vrijheid kunnen genieten. De Sovjets verwijderden de swastika's en SS-vlaggen, maar ondanks de terugkeer van het democratische bestel was op shakespeareaanse wijze te stellen dat *something was rotten in the state of Czechoslovakia*. De stinkende zweren van het communisme verspreidden zich langzaam en zouden het land in de jaren daarop langzaam besmetten, totdat, op een koude februaridag in 1948, het Wenceslausplein, eens te meer het podium van verandering zou blijken.

Klement Gottwald, de leider van de communisten, en zijn trawanten zouden die maand met succes de democratische regering

omverwerpen en de overwinning van de arbeidersklasse op het systeem uitroepen. Een van de vele rally's die Gottwald hield om zijn aanhangers op te zwepen vond plaats op dit Praagse plein.

Milan Kundera beschrijft in zijn roman *Het boek van de lach en de vergetelheid* een iconische herinnering aan de coup d'état in de winter van 1948, waar de communisten aan refereerden als *Vítězný únor*, oftewel de 'Februari van de Overwinning'. Het betreft een foto van Klement Gottwald die op 21 februari 1948 tijdens de apotheose van zijn rol als revolutionair een grote menigte toespreekt op het Oude Stadsplein. Naast hem staat Vladimír Clementis, de nieuwe minister van Buitenlandse Zaken, die enkele jaren later uit de gratie zou vallen bij de communistische hardliners en ervan beschuldigd zou worden een contrarevolutionair en een bourgeoisnationalist te zijn. Clementis werd voor het gerecht gebracht, ter dood veroordeeld en vervolgens verwijderd van de beroemde foto van Gottwald op het balkon van het Kinskýpaleis, waar Clementis naast de leider van het nieuwe, communistische Tsjechoslowakije stond — alsof hij nooit had bestaan.

'De strijd van de mens tegen macht is de strijd van geheugen tegen vergeten,' schreef Kundera in 1979 in zijn hierboven genoemde boek. Het zou nog tien jaar duren voor honderdduizenden Tsjechoslowaken wederom op het Wenceslausplein zouden samenkomen om de rechten op te eisen die van hen waren afgenomen en om de overwinning van het geheugen op vergeten te bewerkstelligen.

Eindeloze malen heb ik door de jaren heen het Wenceslausplein afgestruind, over de kinderkopjes en langs de mengelmoes van architectonische stijlen die aan beide kanten van het plein verrijzen, als massieve muren van art nouveau, neorenaissance en neobarok, immer het plein daartussen beschermend — dat kloppende hart van Praag, dat bemoedigt en imponeert.

Als ik in Praag ben en ik daar sta, op het Wenceslausplein, en mijn ogen sluit, dan zie ik Jaroslav Hašek, de schepper van de ‘brave soldaat Švejk’ en een beruchte dronkenlap die door de talloze drinkgelagen van Praag trok, de *pivovary* en de *pajzly*, in zijn korte, met schandalen overladen leven. In gedachten zie ik hem dwalen over het plein, op weg, in het holst van de nacht, naar Vinohrady of Žižkov voor een laatste pul koud bier. Ook zie ik Josef Sudek, de eenarmige fotograaf; verlegen, teruggetrokken en met een onvermoeide toewijding aan en bewondering voor zijn stad, rondstruinend in zijn queeste om de perfecte plek voor een foto te vinden. Zijn assistenten volgen hem met zijn Kodak Panorama uit 1894, die hij gebruikte om de pracht en grandeur van Praag op de gevoelige plaat vast te leggen. Zijn foto’s waren vaak ledig van menselijke verschijningen en toonden de mysteries van de stad, het onbezielde bezield makend op een bijna liefdevolle wijze.

‘Ik houd van het leven van objecten. Als de kinderen naar bed gaan, komen de objecten tot leven. Ik houd ervan om de verhalen te